

Utazó márkák

NDK gyártmányú Trabant 601-es, Yves Saint Laurent táskával a hátsó ablakában egy nyugat-berlini bevásárlótúrából jövet, nem sokkal a fal megnyitása után

AZ EGYSÉG ÁRA

A huszadik századi történelem világhírű szakértője, **Ian Kershaw** első kézből tapasztalhatta meg a történelemformáló 1989-es eseményeket Berlinben. Élményeit felidézve a helyi és a globális utóhatásokat is elemzi

A berlini fal 1989. november 9-i „leomlása” kivételes élmény volt. Persze nem hullott szét egyetlen éjszaka alatt, a lebontása valójában hetekig tartott, de azonnal elkezdődött, hiszen a fiatalok – köztük az egyéves nyugat-berlini kutatóintézeti munkám idején velem tartó két fiam – folyton felkapaszkodtak rá, és darabokat törtek ki belőle. Ugyanakkor szimbolikus értelemben azon az éjjelen ért véget Németország – és Európa – hidegháborús kettéosztása.

A következő napok önkívületi állapotban teltek, kelet- és nyugat-berliniek mámorosan ölelkeztek, a keletiek elárasztották a nyugati üzleteket és áruházakat, ahol első ízben vehettek pillantást a fogyasztási cikkek bőséges választékára. A bankok is kinyitottak a hétvégén, és üdvözlésként nyugati százmárkásokat (*Begrüßungsgeld*) osztogattak a keleti állampolgároknak, akik késlekedés nélkül el is költötték. Tömve voltak a metróállomások, a szerelvényekben pedig annyi utas zsúfolódott össze, hogy a metrók néhány megállón egyszerűen áthajtottak.

Izgalmas élmény, egyben zavarba ejtő is egy forradalom kellős közepébe csöppenni, senki nem tudta, mi fog történni ezután. A keletnémet rendszer összeomlásával párhuzamosan szinte naponta láttak napvilágot a határátkelésről és egyebekről szóló új rendelkezések. Mobiltelefon és internet hiányában rendszert a napilapokból és a televíziókból tájékozódhattunk.

A düledező, de azért még létező NDK-ba újféle módokon is be lehetett utazni, 1989 karácsonyán első alkalommal léptük át a Checkpoint Charlie határátkelőt kocsival, s a Kelet-Berlintől még keletebbre fekvő kellemes tóhoz, a Müggelsee-hez kirándultunk. Voltam már ott korábban, egy kelet-berlini kutatóút során, 1981-ben is, akkor egy (minden bizonnyal Stasi-ügynök) kíséreléssel. Ebben az időben még hatalmasnak éreztem a távolságot otthonomtól a nem túl baráti környezetben, 1989-ben viszont feleséggel és fiaimmal szinte szürreális tapasztalatban volt részünk, a nagy jelentőségű változások lehető legegyszerűbb bizonyítékaként. Szédítő iramban zajlott a politikai-gazdasági átalakulás, s üdítő élmény volt átélni.

Utólag visszatekintve, ez az átalakulás nyilvánvaló és kérelhetetlen úton-módon történt, akkoriban ez mégsem érződött így. A legtöbb keletnémet – és sok nyugati is – eleinte úgy vélte, némileg „emberarcúbb” szocializmussal, de fennmaradhat az NDK, az idealisták az előzőnél – sőt a nyugati kapitalizmusnál – jobb rendszer létrejöttében hittek. Kezdetben nem sok szó eset az egyesítésről, hetekbe tellett, amíg reális és közvetlen lehetőségként előkerült. Még az év vége előtt átalakult azonban a keletnémet tiltakozások jelszava: a „Mi vagyunk a nép”-ből „Mi egy nép vagyunk” lett. S amikor Helmut Kohl nyugatnémet kancellár 1989 karácsonya előtt Drezdába látogatott, már hatalmas tömeg skandalta szinte extázisban az „egységes német hazá”-t. A lelkes fogadtatás elhitette vele, hogy kézzelfogható távolságban lehet az egység.

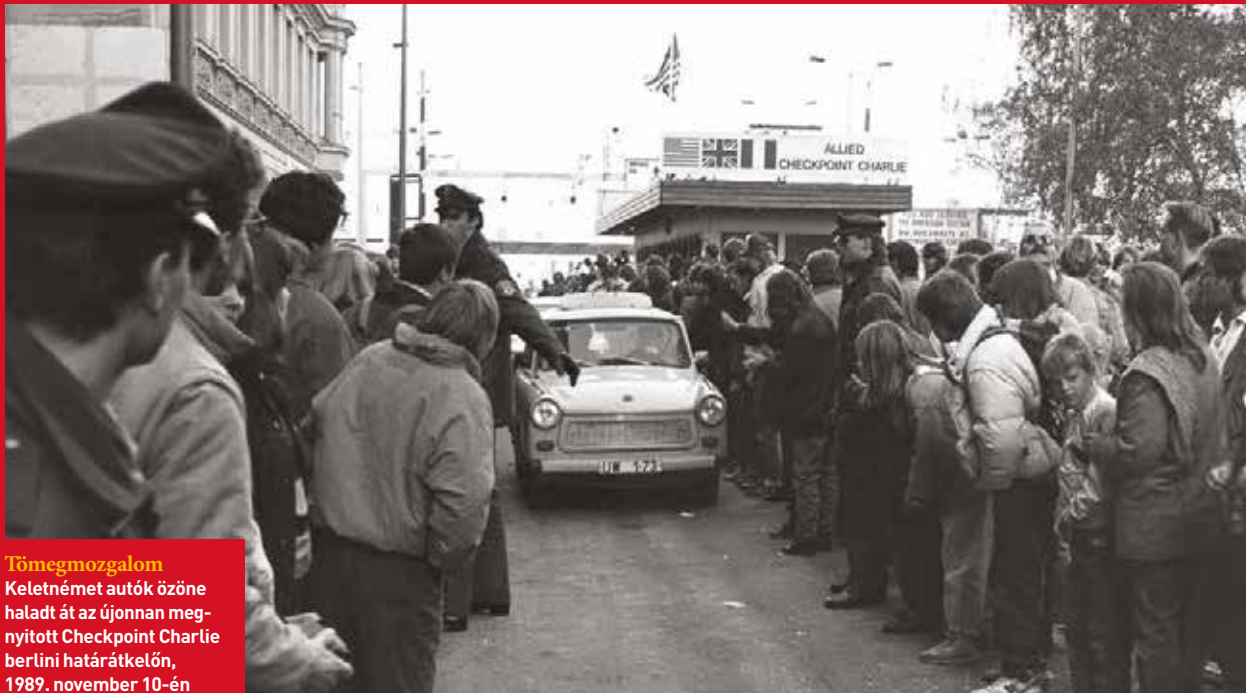
Egy évvel a fal leomlása után már hárommillió keletnémet volt állás nélkül, tízezrek mentek az ország nyugati felébe munkát keresni

Akkor még az sem volt világos, pontosan milyen formát ölthet, miként következhet ez be, és hogyan oldhatók meg olyan összetett gazdasági problémák, mint a haldokló keletnémet márka átváltása nyugatnémet márkára. Németország egyesítése nem lehetett csupán belügy, a háború utáni rendezésért jótálló és Berlint ellenőrző hatalmakat, az Egyesült Államokat, a Szovjetuniót, az Egyesült Királyságot és Franciaországot is be kellett vonni. Végül nem is egyesülés, hanem nemzetközi felhatalmazással a keleti országfél baráti „átvétele” történt. Politikai értelemben Kelet-Németország a kibővített Német Szövetségi Köztársaság része lett, amelynek 1949-es alkotmánya érintetlen maradt. Gazdaságilag az 1:1-hez közelítő átváltási árfolyam – miközben a valós érték inkább 1:8-hoz arányt diktált volna a nyugatnémet márka javára – a keletnémet fogyasztóknak kedvezett, közülük korábban sokan nem tudták a megtakarításaikat mire költeni. A versenyképtelen iparágak viharos sebességgel épültek le – állami szubvenció híján ezek zömmel nem maradhattak életben –, és gyorsan szaporodott a munkanélküliek száma. Egy évre rá már hárommillió keletnémet volt állás nélkül, tízezrek mentek az ország nyugati felébe munkát keresni.

A Kelet vége

A keletnémet állam bukása 1990 első heteiben következett be, a nyugatnémet „átvétel” elfogadását – a nyugati márka vonzereje mindent felülírt – az 1990. márciusi keletnémet választások erősítették meg. Ebben az évben mondott le hivatalosan is Nyugat-Németország a második világháború végén Lengyelországhoz csatolt volt német területekről. Végző akadályként július elején a valutareformot is megoldották. Az utolsó lépéseket a fennmaradó nyári hónapokban, gyors ütemben tették meg. 1990. október 3-án, az egyesülés hivatalos napján óriási népünnepély zajlott a 28 év után végre egységes Berlin utcáin.

Németország keleti részén alapvető változások kezdődtek, az emberek immár kiélvezhették az utazás és a nyugati áruk vásárlásának szabadságát, s azt, hogy nem kell többé félniük a Stasi besúgóitól. A kapitalizmusba való átmenet első gazdasági sokkjának csillapodásával és a roszakatag keleti infrastruktúrába áramló nyugatnémet tőke érzékelhető hatásával, az év végén már csak kevés volt NDK-s érzett nosztalgiát a kommunizmus iránt. Ez persze nem feltétlenül jelentette a Nyugat imádatát. A fal megnyílása után megszabadultak a keletnémet rendszer vezetésében szerepet vállalóktól, a hiteltelenné vált ideológia képviselőitől és a Stasi-kapcsolattal rendelkezőktől, nyugatnémet politikusok

Tömegmozgalom

Keletnémet autók özöne haladt át az újonnan megnyitott Checkpoint Charlie berlini határátkelőn, 1989. november 10-én

Egységre törve

Helmut Kohl kancellár és az utolsó keletnémet miniszterelnök, Hans Modrow 1989. decemberi találkoztóját a mindkét német állam zászlaját lengető tömegek nyomatékostították a drezdai utcákon

Felkészülni, vigyázz...!
Keletnémetek gyülekeznek egy nyugat-berlini bank előtt 1989. november 10-én, hogy hozzájussanak az ajándék százmárkásaikhoz

és köztisztviselők érkeztek a helyükre, s a korábbi keleti tartományok gazdasági átalakítását már nyugati szakértők vezényelték le. A szükségesnek ítélt nyugatnémet „átvétel” látványos jelei számos sérelmet szültek.

A kelet- és nyugatnémet mentalitás nem kapcsolódott össze olyan gyorsan, mint a politikai intézmények, megmaradt az érzés, hogy a keletiek másodrendű állampolgárok, gazdaságilag hátrányos helyzetűek, holott az egyesítést követően hatalmas összegeket fektettek be keleten. Mindkét országrészben létezett rasszizmus és nacionalizmus, de a hivatalosan internacionalista kommunizmus felszíne alatt, keleten még erősebben voltak jelen. A szovjet blokk felbomlása és a délszláv háború nyomán a kelet-európaiak tömeges bevándorlásával különösen keleten szaporodtak meg a külföldiek elleni támadások. E tekintetben még mindig van különbség kelet és nyugat között: a jobboldali populistá Alternatíva Németországért (AfD) párt legnagyobb bázisa az ország keleti felén van.

A fal lebontása utáni változások, a felfordulás csillapultával, kisebb mértékben érintették közvetlenül a nyugatnémeteket, mint a volt keletieket. Ezzel együtt jelentős következményekkel járt az egyesülés: alábecsülték a keleti rész újjáépítésének költségeit, a német gazdaság recesszióba fordult, megduplázódott az államadósság, meredeken nőtt a munkanélküliség, a „szolidaritási hozzájárulás” – a keleti rész újjáépítésének finanszírozására bevezetett adó – egy idő után felborzolta a kedélyeket. Az összefüggő gazdasági problémák miatt az 1990-es évek végi Németországot nyugodt szívvel lehetett „Európa beteg emberének” tartani.

Elporladó nagyhatalom

Bár a berlini fal leomlása a hidegháború szimbolikus végpontja volt, e különleges dráma utolsó felvonása még legalább két évig elhúzódott. A szovjet befolyási övezet közép- és kelet-európai államai 1989 őszén dominóként dőltek le, maga a Szovjetunió is szétbomlott a gazdasági összerokadás és a politikai robbanás kettős nyomása alatt. 1991 őszéig még valamelyest tartotta magát, s a világ ámulattal nézte, ahogy az egykor oly erős szuperhatalom végül elporlad, az év végén pedig nagyot nyögve darabokra esik.

A hidegháború befejeződése átalakította Európát, és megváltoztatta a globális hatalmi viszonyokat. A fal eltűnéséhez társuló örömet új problémák árnyékolták be. Az első öbölháború (1990–1991) ízelítőt adott a régióban egymást követő konfliktusokból. Jugoszlávia borzalmas etnikai háborúban omlott össze 1991-ben, s négy évre rá csupán kemény amerikai fellépés következtében sikerült úgy-ahogy békét teremteni. (A fegyveres konfliktusok sora 2001-ben ért véget.) A közép-európai és a balti államok az 1990-es évek elején sokat küszködtek a globális szabadversenyes kapitalizmushoz és a pluralista demokráciához való alkalmazkodással, s csupán fokozatosan – változó sikerrel – voltak képesek rá. Eközben Nyugat-Európa a mélyebb integráció felé indult, a szovjet blokkból kiszakadt közép- és kelet-európai államok lassú bevonásával. Ám az 1992-es maastrichti egyezmény megállította a politikai egyesülés a retorikában létező, de megvaló-

Bár a berlini fal leomlása a hidegháború szimbolikus végpontja volt, e különleges dráma utolsó felvonása még legalább két évig elhúzódott

síthatatlan célkitűzését. Elegendőnek tartották a később eurónak elnevezett új közös valuta bevezetését, bár ez utóbbival az Európai Unió nem minden tagállama értett egyet.

A volt szovjet tagállamok tartósodó problémákkal néztek szembe. Oroszország kleptokráciába süllyedt, szervezett bűnözői csoportok fosztogatták az ország megmaradt vagyonát, a gazdasági leépülés és a kimagasló korrupció élén egy részeges, inkompetens vezető, Borisz Jelcin állt. A Nyugat semmit nem tett Oroszország kapitalista átalakulásáért, a NATO kelet-európai államokkal való kibővítése pedig csak még jobban aláhúzta az egykori szuperhatalom gyengeségét és megaláztatását. Ennek eredményeként került hatalomra 1999-ben új „erős emberként” Vlagyimir Putyin, az orosz nemzeti büszkeség és hatalom felébresztésére tett kísérlete népszerűséget szerzett neki odahaza és hosszú távú következményekkel járt a nemzetközi kapcsolatok tekintetében.

A berlini fal eltűnése Amerika globális dominanciáját, az egyetlen nagyhatalom által dominált nemzetközi kapcsolatok lehetőségét vetítette előre, ehelyett azonban egy új, kiemelkedően veszélyes, többpólusú hatalmi konstellációhoz vezetett. Kína mint felemelkedő új szuperhatalom, Oroszország, a megálázott régi (jelentős nukleáris arzenállal a birtokában), Irán és Szaúd-Arábia regionális erőcentrumok, valamint a nukleáris fegyverrel rendelkező észak-koreai diktatúra új nemzetközi kihívásokat idézett elő, miközben az Egyesült Államok is legyengült, megnyerhetetlen háborúba keveredve Afganisztánban és Irakban. A berlini fal ledőlése után kialakult világ radikálisan megváltozott. De vajon biztonságosabb lett-e?

A fal megszűnése utáni nagyjából egy évtizedben hatszorosára nőtt a globális kereskedelem, amelyből Európa nyugati és keleti fele is hasznot húzott. Megállíthatatlannak tűnt a globalizáció. De nem csupán előnyökkel járt, a mérleg másik serpenyőjét lehúzta a növekvő egyenlőtlenség, az állások bizonytalannabbá válása és az alig regulázott bankok, melyek nem sokban különböztek a játékkaszinóktól. Sokan érezték veszélyben az identitásukat, ahogy könnyebbé vált a világ szegényebb részéről a gazdagabbra történő migráció. A változások visszaütöttek, újra magasra csapott a populizmus, s ez már a liberális demokrácia azon alapértékét vette ostrom alá, melyet eleinte látszólag a berlini fal megsemmisülése jelképezett. 🌐

Sir Ian Kershaw a 20. századi német történelem szaktekinetelye, a Sheffieldi Egyetem professor emeritusa. Legutóbbi könyve: *Roller-Coaster: Europe, 1950–2017* (Allen Lane, 2017)